

Mit kaptam az iskolámtól?

Panek Zoltán • Az én tanárom mágus volt

— Hol van Panek? — kérdezte Polányi Imre tanár úr, örök osztályfőnökünk, 1978 nyarán, Szatmáron, harmincéves érettségi találkozásnk előestéjén, Stefanics László doktor lakásán. Sokan elveszettnek hittük őt, a kitörölhetlent, az életünkbe végleg beleépültet; de ő sem tudott több mint harminc éven át sem sokat, sem keveset rólunk, tanári ifjúsága osztályáról, megismételhetetlen és mégis ismétlődő, az ő esetében kivételesen ismétlődő ifjúsága idejéről. (A végtelenben a nem-párhuzamosak is találkoznak?)

— Itt vagyok — toppantam be; olyan nyári náthásan, amilyen utójára gyermekkoromban voltam, amikor édesanyám a szükséges zsebkendők számát besorozta egy gyorslepedő területébe, ezt adván orrom bebugyolálására. Nem vagyok sem szerény, sem álszerény (ez köztudott), de ez alkalommal magam sem tudnám okát adni, miért hagytam el Polányi Imre tanár úr kérdéséből („Hol van Panek?”) a név után tett jelzöt; annak ellenére, hogy az boldogult diákéveim állandó jelzője, *epitheton ornansa* vala. (A jelző nem dehonesztáló; sőt inkább arra kötelező, hogy az ember olyan legyen, amilyennek állítólagos legszebb és csak fejlődni képes képességei szerint hitték. De én *kötelező módon* még halhatatlan sem akarok lenni. Ugye, milyen *okos*?)

— Itt vagyok tehát, ahová az életem állított — kerültem elő, pedig éppen elveszett voltam akkor is. Minden pillanatot felhasználok a *szökésre*; állandó szökésben vagyok ugyanis, hogy valahonnan egyszer majd megérkezhessem a helytállásra. (Amire mindnyájan rendeltettünk — ugyanakkor távol legyen tőlünk az *elvele elrendelés* idióta-tana —, de sokan vannak a meghívottak, és mily kevesen a megérkezettek. A „beérkezettek” hamar rohadnak.)

— Jelen — mondtam most már valóságosan és nem jelképesen. (Jelképesen a huszonötödik érettségi találkozón nem az én, hanem a volt nyolcévi padtársam, majdnem leghosszabb emberi kapcsolatom idáig, Szabó J. Ferenc doktor ötletéből, aki, én nem lévén mellette a padban, egyik könyvem felmutatásával jelentette, hogy „jelen”. Ezúton is köszönet.)

— Jelen nem vagyok (ha akarom), legkedvesebb tanár úr. Ugyanis már nem is tudom, melyik (és hány) latinóráról szabályosan ki tetszett rúgni, nem először és nem utójára. És most már elmondhatom (el is mondtam a találkozón), hogyan védekeztünk mi Szabó J. Ferencsel e gyakori kirúgások magánya és unalma ellen. Megállapodtunk, hogy amennyiben ilyesmi történik, amikor padtársamat távolítják el, akkor én, amikor engem, akkor ő nyitja nekem az ajtót. Volt ugyanis egy tanárunk, aki (talán elvből, talán félelemből) soha nem nyúlt kilincshez; tőle tanultuk a módszert. Minden esetben bevált; rendszerint mindkettőnket társadalmon kívül helyeztek. Ki tudja, hol bolyongok még most is azóta. (Csak az eltérítő kezdőbességet kell megadni valakinek, azután várhatjuk, amíg visszatér az úrból. En, ha nem másnap, harminc év múlva csak megérkezem. De másnap tovább is állok.)

— Jelen. — Lehettem volna én is azon a misén, amit egyik osztálytársunk celebrált a harmincadik érettségi találkozó szerencsés alkalmából; csak hogy hiába kapacitáltak. (*Veni sancte spiritus?*) Ilyen kevés (néhány évtized) idő múltán én sem átalakulni, sem megváltozni nem tudok. (Változni: esetleg.) Már akkoriban eldőlt, hogy engem nem *valamely intézmény*, nem az úgynevezett *iskola* (*Alma Mater*) érdekel — amely történetesen a jesusitáké volt, és kiválóan vezették: színvonalat jelentett —, hanem: az *emberek*; akik tudásuk viszonylatába *vonnak* tudás-

lehetőségnek és embernek. Közösen ballagni is csak úgy voltam hajlandó, ha a templomot elkerüljük. Átverték, mert egyszerűen bekanyarodtak; erre én a saját utamon mentem tovább, bárhogyan bámultak is szülőök és meghívtak. Egyedül ballagtam a magam szabta irányba. Harminc év alatt csak nem lettem primitívebb egy primitív elképzeléssel szemben? (Lászlóffy Aladár folyton azzal igyekszik bennem alacsonyabbrendűségi érzést kelteni, hogy a kultúra neofitájának nevez: meg sem járja az eszét, hogy vannak — és lehetnek — az ő és a hasonlóan hagyományörzők elképzelésén kívül állók és élők. Mellesleg: nem ő tanult nyolc évig latint, hanem én; ő viszont — állítása szerint — már 1938-ban látta Disney *Hófehérke és a hét törpe* című rajzfilmjét, pedig ő akkor még csak egyeves volt, én pedig már tíz. És már latinul is beszéltem; kis-majdnem-Montaigne, az eredeti „vidékinél” természetesen sokkal vidékibb. Latinul szóltam, de *mit mondtam?* Azóta is ez a kérdés. Valaki hét nyelven beszél. Értem, hét nyelven. De mit mond? Hét nyelven beszél; nem érted? Jójó, de mit mond?)

— Jelen van tehát végre a tanár úr is, akit — remélem — időközben az el-telt három évtized alatt senki sem írt be a lelkébe (lelkéből) hiányzóknak. Dícsértessék a Jézus Krisztus: remek színben van, most is fiatalabb, mint mi; régebben is alig látszottunk fiatalabbaknak, mint ő. Eszményi volt a korkülönbőség diákok és az osztályfőnök tanár között: Polányi Imre szinte csak az első tanuló volt közöttünk. Ő mégsem szorult rá az ún. fegyelmezésre, mert nem fegyelmezést, hanem latint, franciát és ha kellett, magyart tanított; de talán nem is eléggé pontos így — igazi tan-tárgya az ember volt. Ezért mert tévedni is. Egy alkalommal két órán át szünetet sem tartottunk, vitatkoztunk vele és ő velünk (hajba, mert a szellem drága), már nem tudnám megmondani, miről, de még mindig emlékszem rá. A hívők támadtak nekünk, nekem és Szabó J. Ferencnek, aki maga sem volt hitetlen; a vita nem ért véget, sem akkor, sem később, de akkor egyszer csak minden pedagógiai ésszerűség ellenére Polányi Imre nyíltan kettőnk mellé állt. Ami egyáltalán nem jelentette azt, hogy a többiek ne ugyanúgy rajongtak volna érte. A tanár szókimondását legalább annyira becsüli a diák, mint megavasodni képtelen tudását. (Már Miskolcon esett meg vele, ahol volt néhány ugyanolyan vásott egyénből verbuválódott osztálya, mint a miénk: amint belépett az osztály ajtaján, jókora pofont kapott. Egy különben szelíd és kedvenc-diákjától, aki természetesen nem a tanár úrnak szánta a pofont, hanem egy vitapartnerének, de nem a várt osztálytárs lépett be az ajtón. Dermedt csend. Most mi lesz? Semmi különös nem történt. Miután lerakodott az asztalra, maga elé intette a fiút. — Körülbelül ekkora volt a pofon? — kérdezte, mert már vissza is csattantotta. — Igen — mondta szinte boldogan a tanítvány. — Akkor kvittek vagyunk — mondta a tanár. És volt bátorsága el is mondani a tanáriban, hogyan oldotta meg a váratlan gordiuszi csomót. A következő órán a magyar irodalom tanára így óvakodott be az ajtón: — Ez az az osztály, ahol a tanárokat pofozzák?)

— Jelen lenni a jelenlétében újra annak a tanárunknak, aki boldogult és boldogtalan úrfikorunk, serdülőkorunk, ifjúvá serdülésünk annyi szellemi tűzön-vízen át küzdelmét vezette: egész valónkat átjáró delejes állapot. Hiába a csordultig barátságos, az ő szavaiból is folyton ki-kicsapó szomjas szeretet heve, határozott felszólítására sem merjük tegezni; pohárról pohárra kap bátorságra egyikünk-másikunk. Sorra elámulunk, kapkodva hívjuk fel egymás figyelmét, hogy a *mi tanárunk* még ma sem az értelmiségi külső kölcsönzönből szerzi be értelmiségi külsejét. (Talán sértő is ennyire szeretni a többi nem kevésbé szeretetre érdemes tanárunkat mellőzve a kiemelt osztályfőnököt; de hát mit lehet tenni, ha a szeretet önző, ráadásul a tárgya választja nagyobb részben a szeretet visszasugárzóját; a rajongás azé, aki gerjeszteni tudja.) Mágis is kedves bátyánk ő sokunknak az élet gondjainak megoldásában és a tudás továbbgyarapításának gyönyörű kényszerében. Tűzet tett a fejünkbe, amit ő minden bizonytalanságon hasonlóan elemi erejű és nem középiskolás fokon kapott valakitől; ezt továbbadni azoknak is kötelességük, akik nem tanárok lettek. Nem akarom eldobni a szót, de nyugodt lélekkel állíthatom, hogy valamennyien tűzbe mentünk volna vele és érte. (Már megbocsásson, hogy felemlégetem, de annyi év telt el azóta, hogy talán már elmondhatom: amikor fiatal házassága válságba jutott, jó néhányan heteken át azon tanakodtunk, milyen módon tegyük el láb alól az általunk gaz csábítóknak vélt egyént; előtte azonban a legki-nosabb gonddal titkoltuk, hogy valamit is tudnánk a dologról. Az 1978-as érettségi találkozók alkalmából a fiúk a megye- és országhatárig elébe mentek osztályfőnököknek, búcsúztatása is így zajlott le.)

— Jelenléti naplója kinek-kinek külön-külön a lelkébe íródott; szerintem kivétel nélkül a mindnyájunkéba. Különös módon, mindegyikünk úgy hitte és emlegette most fel, hogy Polányi Imre *csakis az ő tanára*; annyi apró és személyesen bevésődő emléke van róla valamennyi tanítványának. Sem vége, sem hossza nem

volt az előszámlálásnak — és villámgyorsan, pompás emlékezőtehetséggel, friss szellemi erőtől duzzadó humorral egészítette ki az elmeséléteket: — Kisfiacskám, egy érettségi találkozóra jobban kell készülni —; vagy: — Ne bánjatok velem úgy, mint Néró Senecával, hogy mindenre nekem kelljen jobban emlékezni, arra is, hogy Néró megígérte tanítómesterének: soha nem fordul majd ellene, igaz, hogy a filozófiáról Nérót az anyja, de a szónokok, más szónokok olvasásáról Seneca beszélt le, sőt eltiltotta, hogy annál jobban, tovább hatóan érvényesülhessen az ő szónoki művészete. De hát én ezt tettem-e veletek? — Nem — válaszoltuk kórusban, mint annak idején. Közben szabad volt nevetni is. A bukfenc, szemliffele szellemi bukfenc nem volt tilos, csak annyit követelt meg, de azt aztán szigorúan, hogy az ugrás legyen minőségi.

— Jelen plusz jövő egyenlő a múlttal, legalábbis az emlékezés oly szükséges pillanataiban; amikor nem emlékezik az ember, kihagy, elvétí a következő lépést. (Mi különbség van a tejtermék és a fejtermék között — szokta volt kérdezni egyik történelemtanáruk, aki különben arról volt nevezetes, hogy mindig fájta a lába, „a tanár úrnak fáj a lába”, mondta önmagáról, mint Caesar, harmadik személyben, és szerfölött helytelenítette VIII. Henrik angol király egyház- és házasságpolitikáját: — a két termék között az a különbség, hogy a fejtermék sohasem lehet olyan hűvös, mint mondjuk az aludtfej, mert akkor semmit sem lehet vele kezdeni.) Egyébként minden tanárunk önmagában nevezetes és a Róma—Párizs—Oxford tudománytengelyben csiszolódott egyén volt; külön arcél, külön világ — vagy bele tudtunk keveredni, vagy belekevertek ők maguk: valamiképpen hatottak ránk. Meggyőződésem ugyanakkor, hogy a tanárookra a diákjaik is hatnak idővel: lehetetlen, hogy annyi kialakulóban lévő, de már eléggé delejes, szikrázó szellemű fiatal démon ne hatna a még érzékeny felfogóképességű fiatal, javakorabeli, öreg, de még mindig és folyamatosan bölcs nevelőre. Az oda-vissza hatás törvénye egyébként nem új; a szülők és a szerelmesek a legjobb példái: rajongásuk tárgya(i) olymódon ki tudják őket forgatni mivoltukból, hogy gyakorta azt sem tudják, mi lesz-ük milyen lesz. Márpedig a tanár—diák, diák—tanár viszony sokkal bonyolultabb e viszonyok összetevőiből összetetten. (A kutatási terület igényesnek ölcsonk kiadó.) Én szeretettel emlékezem minden kedves tanárunkra. (Antal Péter, Burai Béla, Haller Ferenc, Gajdos József, Murányi Endre, Schneider József, Koós Ferenc, Kovács Kálmán, Czibalmos László, Kirilla Tódor. Nagyjából ők voltak a tanári kar.) Áldassék legszigorúbb szavuk is; lánc, lánc, tudáslánc. Hol ennek az eleje és a vége? Csak egy-egy gyengébb láncszemet kezd ki a vakrozda: nem úgy fénylik, ahogyan kellene.

— Jelen soraimban minden elmarasztaló célzás csakis az én szellemi röppályámra vonatkozik; ez magától értetődő is lehetne. A harmincéves érettségi találkozónkon kiderítettük Polányi Imre tanár úrral, hogy Kabdebó Lóránt irodalomkritikus barátomnak is osztályfőnöke volt, már Miskolcon, ahová Szatmárról költözött; szerte a világon szép számmal vannak volt-tanítványai. Nosza, el is határozottat, hogy hármásban tartunk irodalmi estet abban a miskolci gimnáziumban, ahonnan nyugalomba vonult, és még mindig könyvtáros. 1978-ban, nyugati utam alkalmával nem tudtam sort keríteni rá; 1980 őszén végre sikerült megszerveznünk; a háromszáz főnyi diákhallgatóság kérésére erdélyi írókról beszéltem, igen nagy örömmel, mert olyanokról, akiket szerettek, és ahogyan a legjobban szeretem, azaz rögtönözve. Tamási Áron és Dsida Jenő, így tovább, nem erőltetett párosításban, egészen Mózes Attiláig és Egyed Péterig. Csak az előadás lezajlása után, Polányi Imre tanár úr zárszavából tudtam meg, hogy a mi irodalmi estünket megelőzően, bizony egy kissé régecske, éppen Tamási Áron beszélt e helyen, és olvasott fel műveiből. Vele, megidéztet szellemével, ha jól számítom (külön nemzedéknek tanárunkat, jómagamat, Kabdebó Lórántot és a diákokat), legalább öt nemzedék volt jelen akkor abban a teremben. Ha igaz a költőre, igaz a tanárra is: a tanár nem lesz, hanem születik.

— De jelen vagyok-e én valóban, és nemcsak valóságosan, azelőtt, azután, azóta, ezután? Csak legalább annyira, mint amikor gyermekkorom véget ért; én pontosan tudom az idejét, a pillanatát, ha a napját már nem is. Első latin nyelv-mesterem a gyóntatóm, a józsefházi Csonth Ignác tiszteendő úr volt; ő maga is mágus, amire én csak sok-sok év után jöttem rá. Úgyszólván általános „felfedező-met” tiszteletben benne, amiről akkoriban persze sejttem sem volt. Az is megtörtént, hogy figyelmetlenségemért az iskolai tanszer-mételessel megkopogtatta kopaszra nyírt fejemet, mire engem előntött a pulykaméreg, kirobbantam a padból, és lesunyit fejjel felökleltem az apró termetű, vézna, ősz kefefrizurás papot. De ő a vadak között is sikeres hittérítő lett volna; az igazi megbocsátók és emberszeretők fajtájából való volt. Miután tudomásul vette, hogy nem akarok pap lenni (és nem nevetett érvelésem: „nem tudom az életemet nők nélkül elképzelni”; akko-

riban még így gondoltam; tizenegy éves voltam), tehát az ingyenes tanulásnak be-
fellegzett, ingyenesen vállalta a felkészítésemet. A gimnázium első két osztályát
magánúton végeztem; így is késtem egy évet a velem egyívásúakhoz viszonyítva.
En nem tudtam, hogy mennyi a szükséges vagy az elég, annyit tanultam meg,
amennyit a tisztelendő úr előírt. A latinvizsgán találkoztam először Polányi Imre
tanár úrral. Alighogy elkezdtem a feleletet, felugrott, kirohant, otthagytott. Elkép-
zelni sem tudtam, mi történhetett, vártam. Kisvártatva négy-öt tanárral tért vissza,
akik úgy meredtek rám, mintha még sohasem láttak volna diákot. Ettől azonban
nekem sem a tudományom, sem a bátorságom nem lett kevesebb. Csak harminc év
múlva tudtam meg, mi is történt, miért szakította félbe a feleletemet. Berohant a
tanáriba, és ezt mondta: — Kolléga urak, gyertek velem, itt van egy gyerek falu-
ról, és latinul beszél. (Már nem beszél csak egy nyelven. De mit mond? Azt mon-
dja-e és úgy, amit és ahogyan megszenvedte?)

— Jelen lenni a világban mindenütt és sokáig. No, nem egyszerre és nem is
örökre. Akinek mágus volt a mestere, attól ennyi talán elvárható, nem is volna
meglepő, egyáltalán nem különleges trükk. Lám, Polányi Imre tanár úr jelen is
van, tanítványaiban, folyamatosan, helyről helyre. De valóban: szinte a világ
minden részében élnek már volt tanítványai. Mindig azt hittem, ő egyedül és ki-
zárólagosan az *én tanárom*; módosítanom kell ezen a hiedelmen: *ő mindnyájunk*
tanára volt, akiket ugyanolyan szenvedélyes odaadással tanított, és épp ezért lehet
mindenkinek külön-külön a tanára. Talán ez minden titka. Vett egy kertet, évek-
kel ezelőtt, néhány volt tanítványa titokban és inkognitóban gyümölcsfákat ülte-
tett, szőlőt telepített a tanár úrnak; a meglepetés legalább olyan jól sikerült, mint
a már termőre fordult szőlőből a kiváló bora. Meghatódva mondta el, hogy nem is
tudja, mitévő legyen: egy Amerikában élő volt tanítványa különös ötlettel állt elő,
és hajlandó továbbszervezni, a siker szerinte biztos. Meghívta Clevelandbe, már
levelezésben állt volt diáktársakkal — tegyen a tanár úr az ő költségükön egy vi-
lágkörüli utat. Most gyűjti-gyűjtögeti a bátorságot ehhez a nem éppen helyi érdekű
kalandhoz. Az ötvenes évek egyik „nagy“ írója maró gúnnyal tette fel egy gyűlé-
sen a szerinte megsemmisítő kérdést: Miféle ember az, akinek mindenütt a világon
vannak rokonai? Vagyis, eszerint: Miféle tanár az, akinek ilyen világkörüli útra
csábító tanítványai vannak? A válasz, gondolom, ma már egészen egyszerű, még
ha értelme új is: *Homo sapiens cosmicus*. A kozmopolita fogalmát (vigyázat: ak-
koriban még nem környezetszennyezett) Diogenész (a „Zeusztól született“) találta
ki, nem én. Szerintem viszont az ember már nagyon régóta nemcsak tisztesség-
tudó és kötelességtudó, hanem szabadságtudó is; sőt különbséget tud tenni az en-
gedélyezett, az engedetlen és az engedékeny szabadság között.

Nagy Enikő rajza